Обекти и находки от ранната и късната желязна епоха в района на гр. Козлодуй

Венцислав Динчев [a]

[a] *Секция за антична археология, Национален археологически институт с музей при Българска академия на науките, София 1000, ул. Съборна 2; ventzislavdintchev@gmail.com*

Sites and finds from the Early and Late Iron Age in the region of Kozloduy

Ventzislav Dintchev [a]

[a] *Department of Classical Archaeology, National Institute of Archaeology with Museum in Bulgarian academy of Sciences, 2 Saborna Str, 1000 Sofia, Bulgaria; ventzislavdintchev@gmail.com*

ABSTRACT

This article presents pottery from the Early and Late Iron Age discovered some time ago in the region of Kozloduy. The Early Iron Age is better represented with materials from five sites. The Late Iron Age was registered at two sites. Some sites can be defined as settlements, others as necropolises. On the basis of the pottery characteristics, suggestions about the cultural affiliation and cultural links of the region at the end of 2nd and 1st millennium BC are offered.

KEYWORDS

Early Iron Age, Late Iron Age, pottery, Kozloduy, Lower Danube

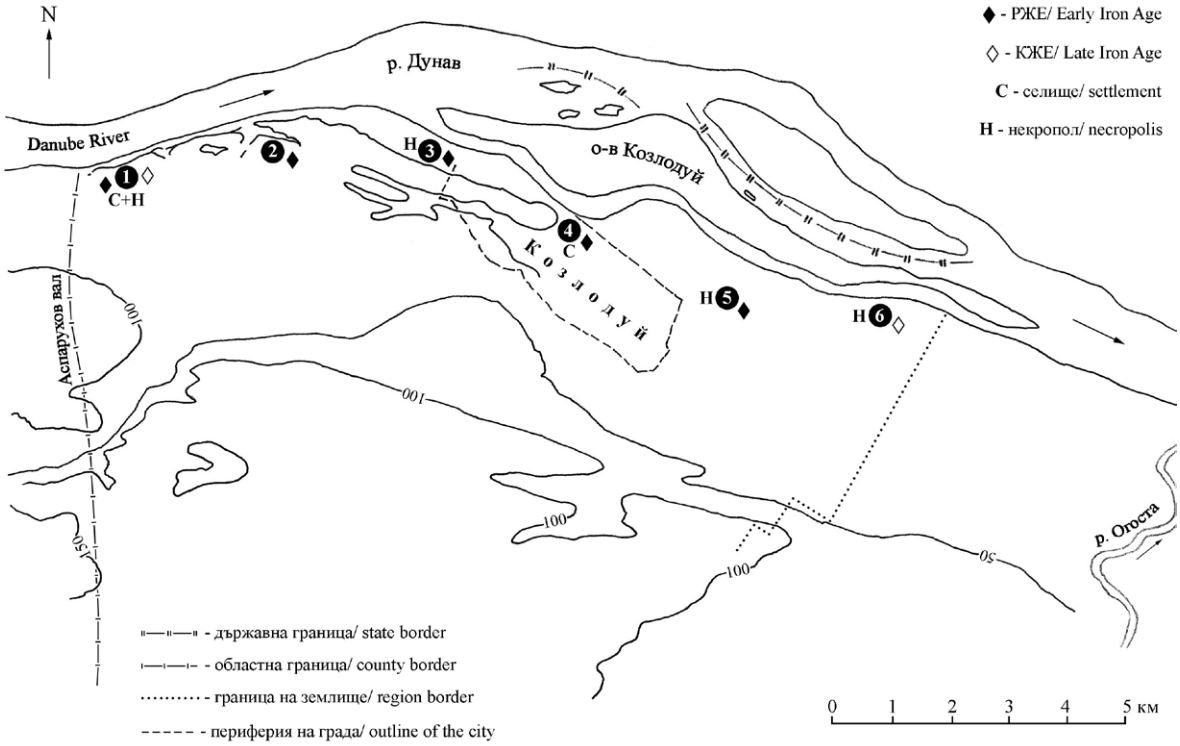
Тази статия е резултат от теренна експедиция, проведена през далечната 1985 г., под ръководството на доцент[1] Иван Панайотов. Тогава авторът ѝ бе все още студент с предстояща защита на дипломната си работа под ръководството на Иван Панайотов. Експедицията се осъществи чрез теренно обхождане на землището на гр. Козлодуй, като целта бе изследването на обекти и материали от праисторията и желязната епоха[2]. Данните за праисторическите обекти и материали отчасти са въведени в научно обръщение (напр. Панайотов, Александров 1988). Участник в експедицията, а донякъде и повод за нея, бе г-н Николай Пачев, директор тогава на националния музей „Параход Радецки" в гр. Козлодуй. Част от материалите, представени в следващото изложение, са от неговата колекция, която той любезно ни предостави за изследване.

Данните относно желязната епоха в района на гр. Козлодуй бяха обработени скоро след приключването на експедицията. В началото на 90-те години на миналия век те бяха представени на една международна конференция, състояла се у нас. Поради причини от организационно и финансово естество, публикуването на докладите от конференцията, респ. - на съответните статии, не се осъществи. Първоначално раз-

1 Старши научен сътрудник II степен, според валидния към 1985 г. класификатор на академичните длъжности в БАН.

2 С изследването на антични и средновековни обекти и материали в района на гр. Козлодуй бе ангажиран по същото време друг екип под ръководството на доц. Ст. Ангелова от СУ „Св. Кл. Охридски".

Article history:
Accepted 07.04.2018
Available online 18.06.2018

Обр. 1. Карта с обектите от ранната и късната желязната епоха в района на гр. Козлодуй: 1. в м. Килера; 2. в м. Врачанска фуния; 3. в м. Салтиров водопой; 4. в м. Казана; 5. в м. Селище; 6. в м. Златната (автор В. Динчев)
Fig. 1. Map of the Early and Late Iron Age sites in the region of Kozloduy: 1. Kilera; 2. Vrachanska funiya; 3. Saltirov vodopoy; 4. Kazana; 5. Selishte; 6. Zlatnata (author V. Dinchev)

очарован, днес съм по-скоро удовлетворен от това стечение на обстоятелствата, тъй като имам възможността да посветя тази статия на паметта на Иван Панайотов[3].

* * *

За пръв път предримски материали от района публикува през 1911 г. А. Чилингиров. В границите на тогавашното село Козлодуй, непосредствено до дунавския бряг, той е открил множество фрагменти от глинени съдове, работени на ръка. Повечето от тях са украсени с релефни ленти. Някои са с врязана украса. Авторът ги отнася общо към праисторията (Чилингиров 1911, 164-167). Описанието и снимката на материалите в публикацията (пак там, 166, обр. 14) не дават възможност за по-точното им хронологическо и културно определяне. Това „находище" е споменато и в обзорния труд на В. Миков за известните до началото на 30-те години на миналия век праисторически селища в България (Миков 1933а, 41, 101). Днес обектът попада в източната част на гр. Козлодуй – в м. Казана и съседните терени (обр. 1.4). При посещението му

3 Научният апарат на статията включва основно публикации, обнародвани до написването ѝ, т.е. до края на 80-те години на миналия век. Тогава започнах работа по дисертация, свързана с късноантичната археология, което наложи трайна промяна в професионалните ми интереси. Съзнавам, че отсъствието на повече заглавия на публикации от последните две-три десетилетия в настоящата статия е пропуск, но се надявам, че изводите в нея все още са актуални. Вярвам също, че обнародването на непубликувани материали, макар и закъсняло, не може да е излишно.

открихме материали от различни епохи, вкл. фрагментирана керамика от ранната желязна епоха (РЖЕ).

В статия отпреди половин век Б. Николов съобщава за некропол при дунавския бряг, западно от гр. Козлодуй. При строеж на помпена станция там са засегнати останки от няколко десетки погребения, извършени чрез трупоизгаряне. Някои са от римската епоха. Останалите са отнесени към бронзовата епоха. Към нея са отнесени и двата публикувани цели съда от некропола – чаша с една висока дръжка, украсена с канелюри, и кана със сферично тяло, покрито с релефни издатъци и щемпелувани орнаменти (Николов 1964, 73, обр. 6.а, б). Определяйки съдовете и датирайки некропола, авторът се е съобразил с меродавната през 60-те години на миналия век периодизационно-хронологическа система. Впоследствие публикуваните от Б. Николов съдове се отнасят към началото на РЖЕ (напр.: Čičikova 1971, 85; Tončeva 1980, 34-35). Следователно, поне част от предримските гробове тук следва да се предатират в РЖЕ. Местоположението на некропола позволява обвързването му с намиращото се непосредствено на запад голямо селище – обектът в м. Килера (обр. 1.1). По повърхността на терена тук се откриват материали от различни епохи, вкл. фрагментирана битова керамика от РЖЕ и от късната желязна епоха (КЖЕ).

Историографската справка приключвам с публикувания през 1985 г. каталог на археологическите паметници от бившия Врачански окръг, т.е. от днешната Врачанска област. В него са представени повечето от обектите, посетени от експедицията ни, като в съответните описания има полезни данни – напр. съобщението за „републикански монети (II в. пр. н. е.)“ от обекта в м. Килера (Димитрова 1985, 28). Следва обаче да се посочи, че при нито един от тези обекти не е отбелязано наличие на поранни, предримски материали (пак там, 28). Известни неточности има и в локализацията на някои обекти.

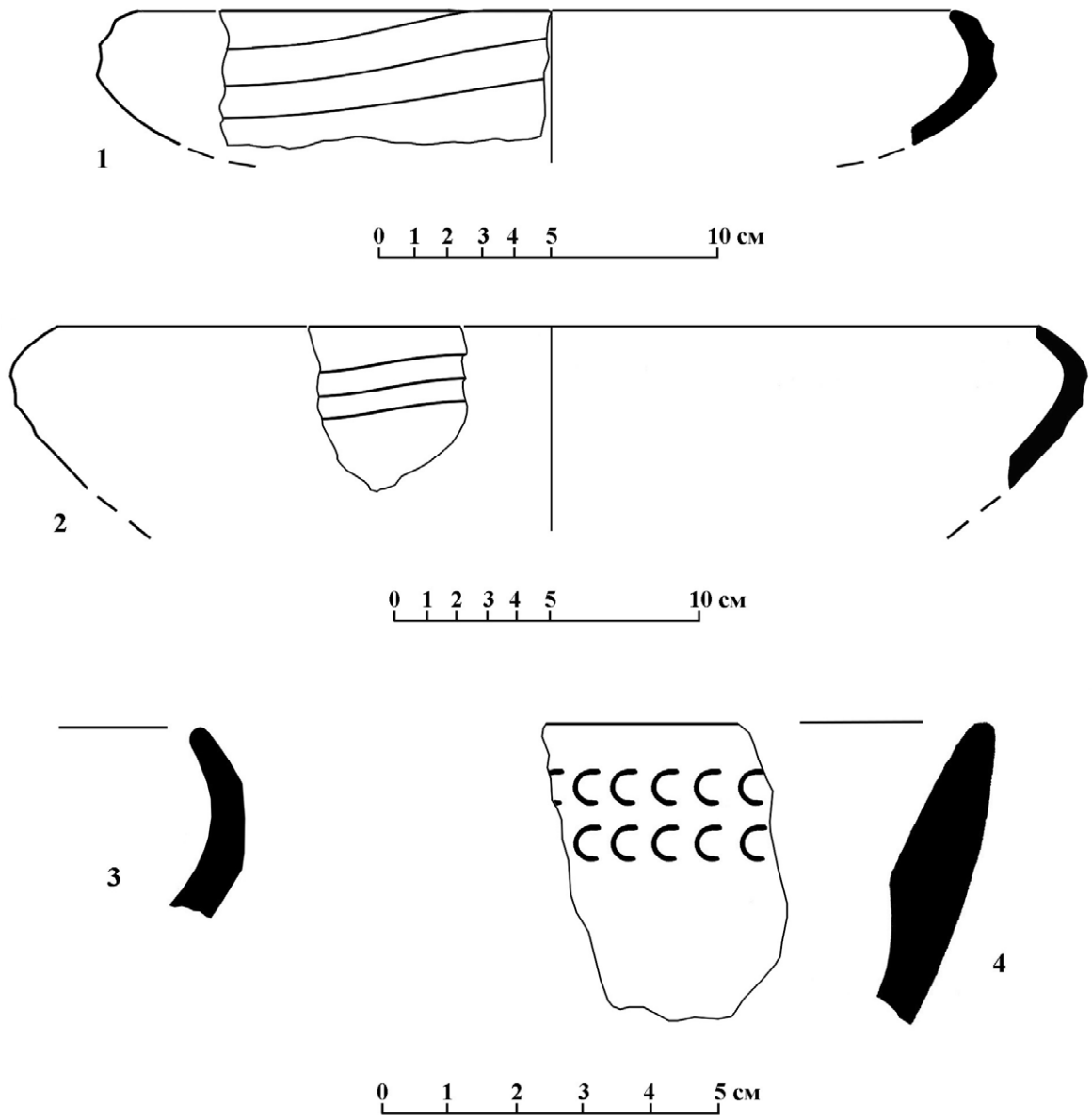
По време на експедицията през 1985 г. регистрирахме шест обекта с материали, с фрагментирана битова керамика в частност, от РЖЕ и/или КЖЕ. Те са ситуирани предимно по протежение на дунавския бряг (обр. 1). Поради затруднения достъп до територията на атомната електроцентрала, тогава не успяхме да обходим изцяло вътрешната, отдалечената спрямо р. Дунав част от землището на гр. Козлодуй.

Местността Килера е в северозападния край на землището на гр. Козлодуй, на около 7,5 км западно от центъра на града (обр. 1.1)[4]. Представлява възвишение, чийто отвесен, ерозирал северен склон се издига на 30-35 м над дунавския бряг. В източното подножие на възвишението са били открити споменатите по-горе гробни останки от РЖЕ, но по време на обхождането ни там не констатирахме наличие на културни материали. Такива се намираха върху челото на възвишението и отчасти върху неговите полегати склонове от запад, юг и изток, на площ около 100 дка – предимно фрагментирана битова керамика от различни епохи, вкл. от РЖЕ и КЖЕ[5]. Това е обектът с най-многобройни и най-представителни керамични материали от желязната епоха изобщо в района на днешния гр. Козлодуй.

Сред откритите от нас фрагменти са представени добре паниците с конично тяло и завито навътре устие, с коси или полегати канелюри по външната страна на ус-

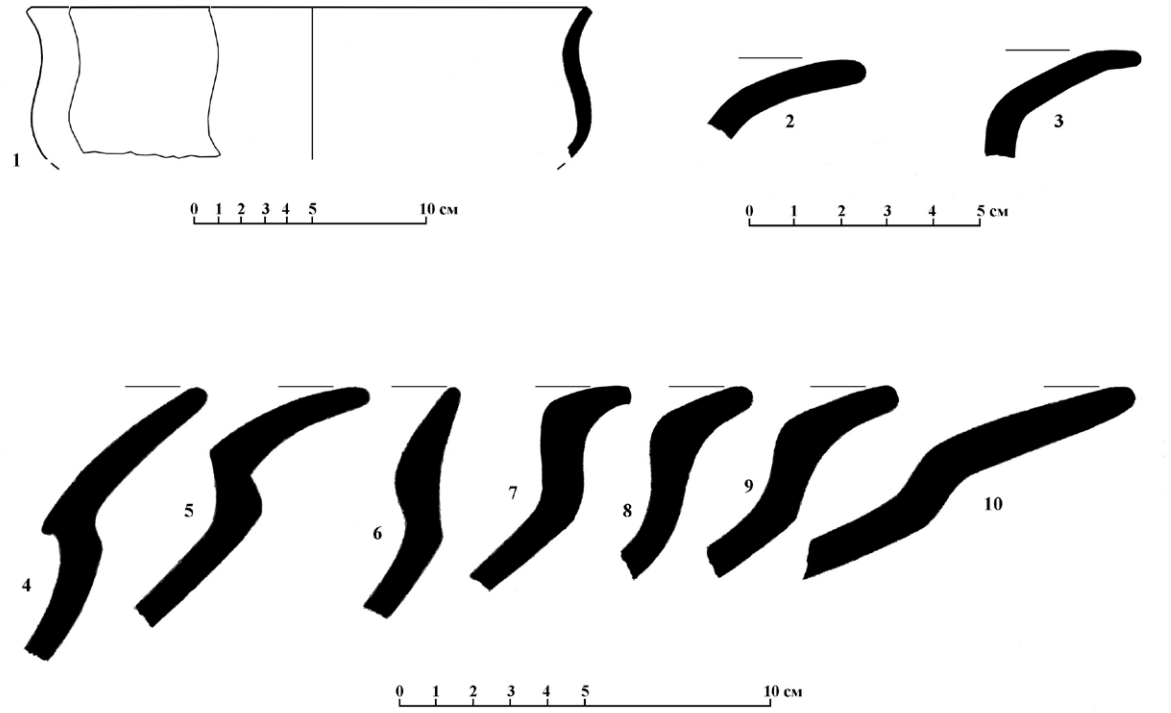
4 Като „център на гр. Козлодуй“ визирам сградата на община Козлодуй.

5 Хълмът Килера е обитаван още през ранната и късната бронзова епоха, както и през римската епоха, и в Късната античност (вж.: Димитрова 1985, 28, № 96; Панайотов, Александров 1988, 2 сл., обр. 3.в-е; 4.а, д; 5.а-е; 6.б-г; 7.а-г; 8, 9.а, б, е-з).

Обр. 2. Керамика от ранната желязна епоха от м. Килера (рисунки В. Динчев)
Fig. 2. Pottery from the Early Iron Age from the Kilera locality (drawings V. Dinchev)

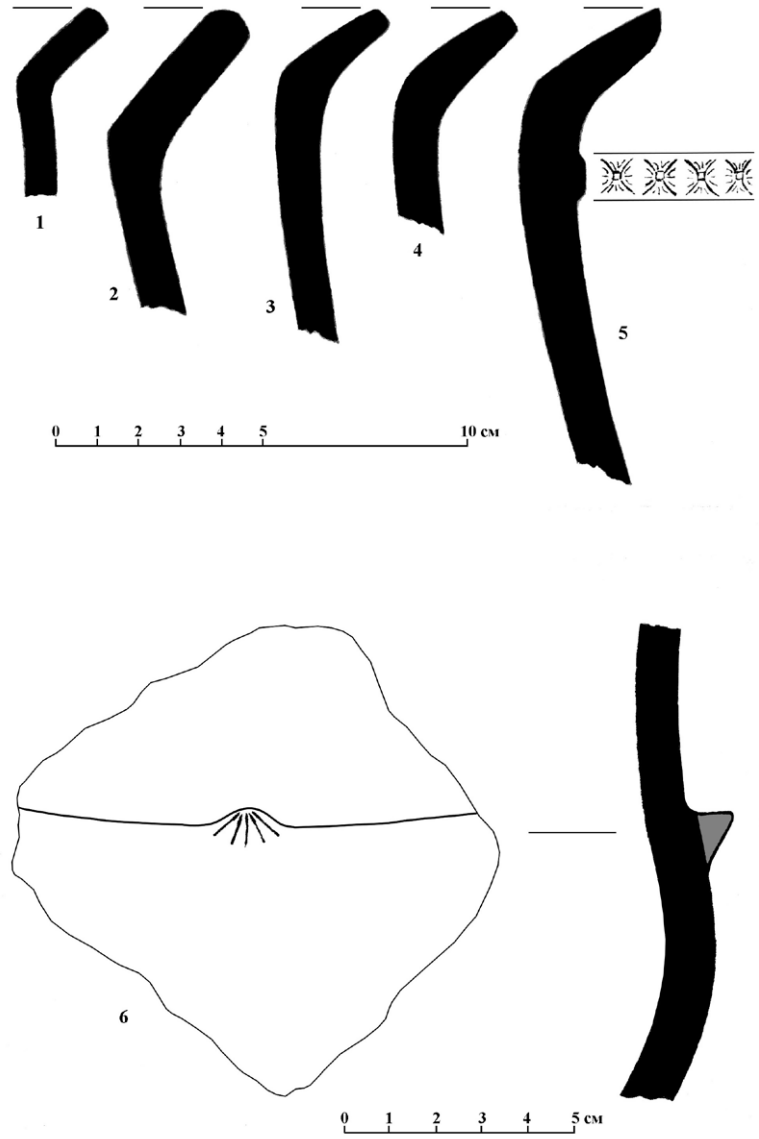
тието (обр. 2.1, 2). Този тип паници е характерен за всички култури и културни групи от началото на РЖЕ по Долния Дунав. Паницата със завито навътре устие и начупен външен контур на профила (обр. 2.3) може да се приеме за вариант на същия тип. Интересен е фрагментът от паница с почти право и удебелено отвътре устие. Отвън устието е украсено с две хоризонтални редици от щемпелуван сърповиден орнамент (обр. 2.4). Паници с подобна форма и профил са редки през РЖЕ. Такава е известна от некропола при с. Тлачене, Врачанско, но при нея върху устието отвън са нанесени канелюри (Hänsel 1976, Taf. 66.1). Подобни форми, но с друга украса, има сред керамичния комплекс на т.нар. културна група Козия от началото на РЖЕ в Молдова (ibidem, Taf. 52.1). Щемпелуваният орнамент също не е от най-характерните. Все пак такъв се среща при керамиката на културите Инсула Банулуй и Бабадаг в, съответно, зоната на Железни врата и в Добруджа, отнасящи се към първата половина на РЖЕ (Morintz, Roman 1969, 404, 409, 410, fig. 10.2; 15.4.19; 16.1, 3; Hänsel 1976, Taf. VI.3, 6, XI.36, 40). Има

Обр. 3. Керамика от ранната желязна епоха от м. Килера (рисунки В. Динчев)
Fig. 3. Pottery from the Early Iron Age from the Kilera locality (drawings V. Dinchev)

го и сред керамиката от VШ–VII в. пр. Хр. – например от обекти в западната част на днешна Софийска област (Динчев 2008, 323, 336, обр. 5.9) и по долното течение на р. Днестър (Смирнова 1980, 128, обр. 5.1, 10). Паницата с есовиден профил – извито навън устие, преминаващо плавно в слабо издуто тяло (обр. 3.1), също не е сред често срещаните през РЖЕ по Долния Дунав. Изключение е т.нар. културна група Говора, бележеща прехода между късната бронзова епоха и РЖЕ в съседна Олтения, където подобни паници са основен тип в керамичния комплекс (Petre 1977, 139, fig. 1.6, 2.6).

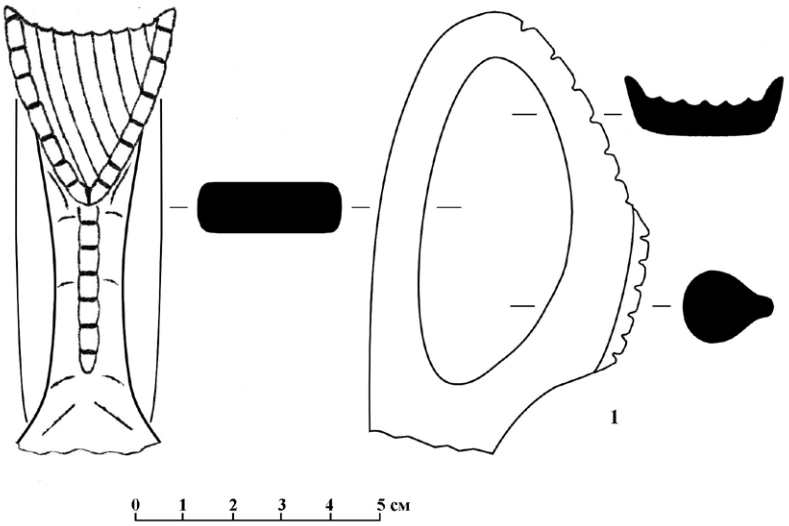
Най-многобройни в м. Килера са фрагментите от паници с извито навън устие, отделено с прелом от тялото. В повечето случаи устието е и със силно изтеглено навън венче. По прелома между тялото и устието, както и по оформянето на самото устие и неговото венче, отделните фрагменти, респ. – съдове, се различават, но може да се приеме, че са вариантни разновидности на един и същи тип (обр. 3.4-10). Цветът на повърхностите им е предимно сив до сиво-черен, а повърхностите – огладени. Сравнителното изследване в случая дава интересни резултати. В селището Бабадаг, епоним на археологическата култура от РЖЕ в Северна Добруджа, въпросният керамичен тип липсва (Morintz 1964, 108). В селището върху Шуменското плато такива паници се срещат рядко (Антонова, Попов 1984, 173). При селището върху хълма Царевец, гр. Велико Търново, те се явяват по-често, но не се определят по-точно в границите на РЖЕ, а са отнесени общо към епохата (Долмова-Лукановска 1984, 239, обр. 1.2, 3). Сред пласта от РЖЕ в пещерата Магура този керамичен тип не е познат (Джамбазов, Катинчаров 1961, 58-63; Джамбазов, Катинчаров 1974, 128-134). Той липсва също и сред керамиката на селището Инсула Банулуй, епоним на археологическата култура от РЖЕ в зоната на Железни врата (Morintz, Roman 1969, 393-425). Близки до някои от нашите фрагменти (обр. 3.1, 4, 5) са съдове от селищната могила в Русе и от некропола в с. Тлачене, датирани в IX или VIII в. пр. Хр. (Hänsel 1976, 190, Taf. 65.1, 66.2; Tončeva

Обр. 4. Керамика от ранната желязна епоха от м. Килера (рисунки В. Динчев)
Fig. 4. Pottery from the Early Iron Age from the Kilera locality (drawings V. Dinchev)

1980, 65-66) Морфологично близки са и тип съдове, намирани обикновенно в днешна Олтения и определяни тук за един от специфичните компоненти на керамичния комплекс на култура Басараби от втората половина на РЖЕ (напр. Vulpe 1965, 109, Abb. 1.7-15). Те, обаче за разлика от нашите фрагменти, са винаги богато украсени и то предимно от вътрешната страна на устието. Те са с по-грижлива изработка и, вероятно, с особено предназначение[6]. Налагащата се констатация от сравнителния анализ е, че разглежданият тук тип съдове присъства сред културите и културните групи от т. нар. Севернобалкански културен кръг от РЖЕ, отличаващ се с керамика с канелирана украса. Особено близки аналогии се откриват сред паниците и чашите от керамичния комплекс на т. нар. културна група Вътоп от началото на РЖЕ в Олтения. Сред тях има съответствие за всеки един от представените тук фрагменти. Някои от тях са с пояси от канелюри върху телата си, докато други, подобно на нашите фрагменти, са

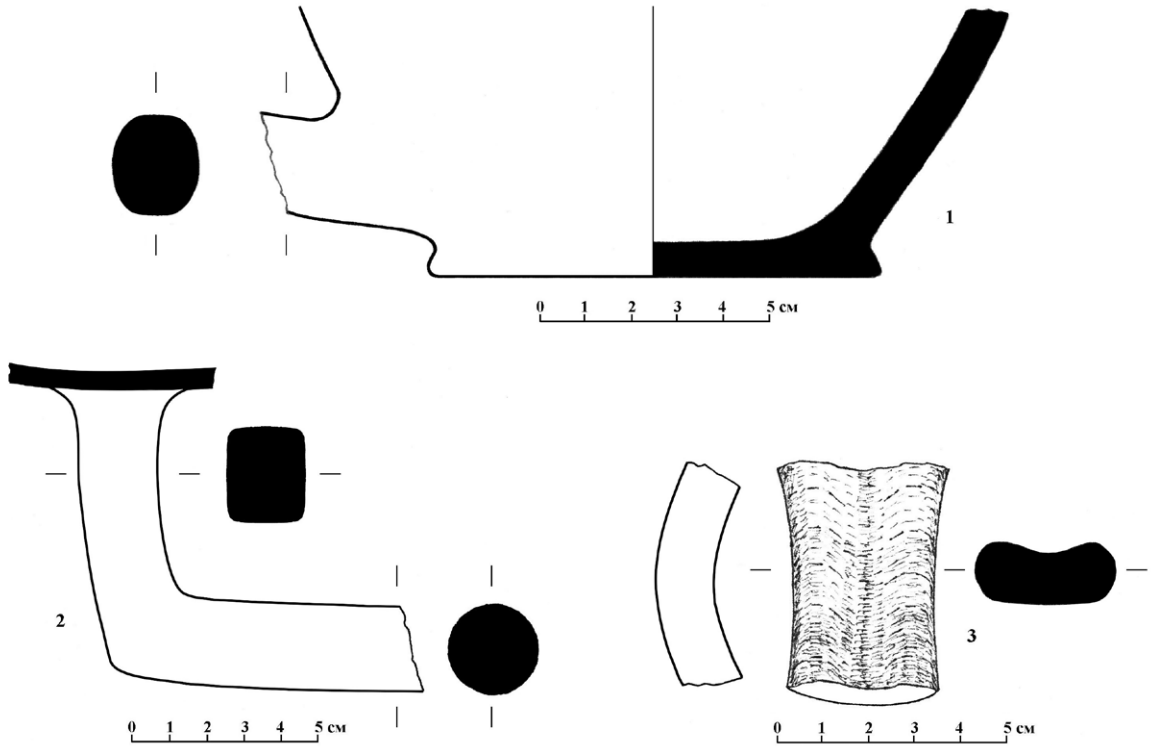
6 Относно предназначението на съдовете, в случая - паниците с фуниевидни устия, украсени от вътрешната си страна, за погребални дарове вж. напр. Dumitrescu 1968, 221.

Обр. 5. Керамика от ранната желязна епоха от м. Килера (рисунки В. Динчев)
Fig. 5. Pottery from the Early Iron Age from the Kilera locality (drawings V. Dinchev)

без украса (Hänsel 1976, Taf. 37.1-5, 8-15; III.4, 6, 10-14).

От обекта в м. Килера произхождат и значителен брой фрагменти от гърнета. Те са от съдове с различни размери. Различават се и по оформянето на венчетата на устията. Обединяващи признаци са рязко (с прелом) извитите навън устия и наклонът в горната част на телата им, който показва, че са били с биконична или близка до биконичната форма (обр. 4.1-5). Обединява ги още сходната, сравнително груба фактура, както и цветът – сив до сиво-черен – на огладените им повърхности. Известна представа за профила на телата им, поне за част от тях, дава фрагментът от конвексна стена, украсен с конусовиден пластичен израстък (обр. 4.6). Съдове с подобни форми са широко разпространени през първата половина на РЖЕ от двете страни на Долния Дунав. Сред културите, характерни с изцяло канелираната украса върху керамиката, техен класически вариант е амфората/ урната от тип Гава А (напр. Tončeva 1980, 29-31, pl. II). Сред културите, свързани тясно с местните къснобронзови традиции, тези съдове по-често се явяват с врязана или с щемпелувана украса. Примери предоставят керамичните комплекси на известните култури Инсула Банулуй (напр. Morintz,

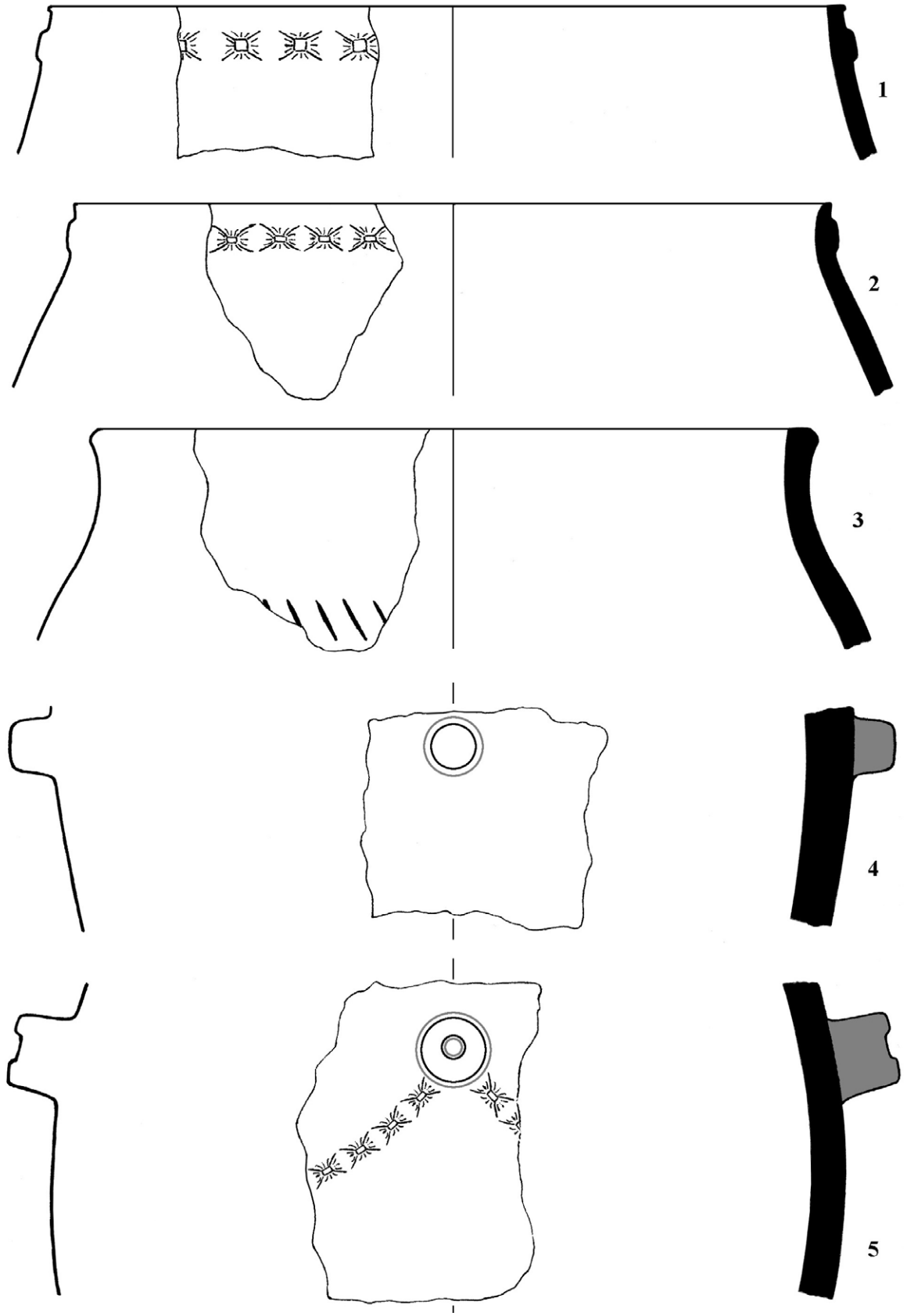

Обр. 6. Керамика от късната желязна епоха от м. Килера (рисунки В. Динчев)
Fig. 6. Pottery from the Late Iron Age from the Kilera locality (drawings V. Dinchev)

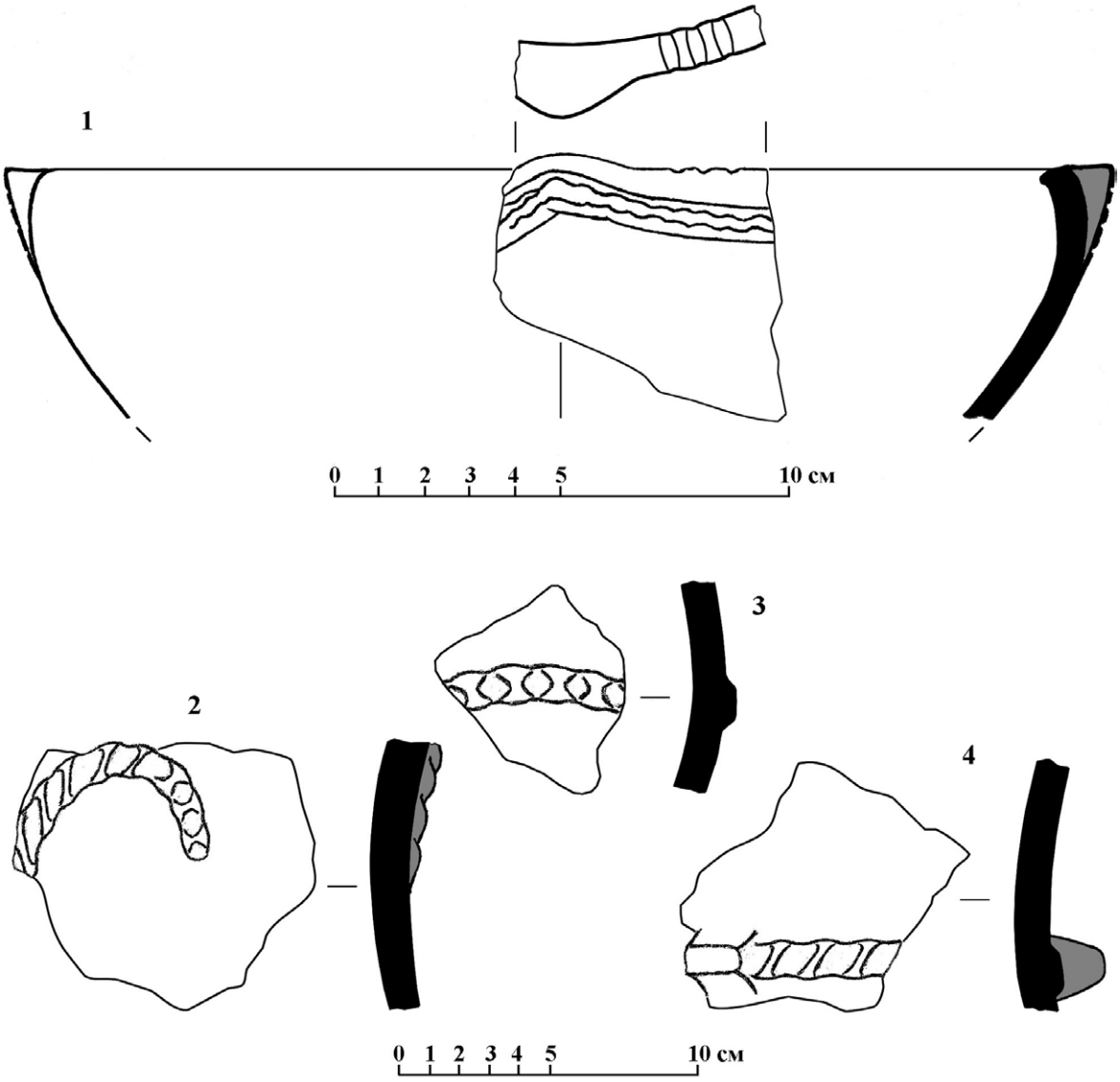
Roman 1969, 405, 408, fig. 11.8; 14.15, 17) и Бабадаг (напр. Morintz 1964, 106, fig. 6.6, 7.2, 8.2).

Сред малкото фрагменти от чаши, открити от нас в м. Килера, се отличава една добре запазена вертикална дръжка, издигала се над устието на съответния съд. С променливото си напречно сечение и с канелюрите по горната си повърхност, тази дръжка (обр. 5.1) е типичен атрибут за чаши и кантаросовидни съдове от РЖЕ. В днешна Северна България съдове с такива дръжки са известни например от пещерата Магура (Джамбазов, Катинчаров 1974, 129, обр. 30.a, г, 31.c), от Деветашката пещера (Миков, Джамбазов 1960, 123-124, обр. 94.h), от селищната могила при гр. Русе (Георгиев, Ангелов 1952, 137, 138, обр. 112.4), от селищата върху хълма Царевец, гр. Велико Търново (Долмова-Лукановска 1984, 239, обр. 2.7), върху Шуменското плато (Антонова, Попов 1984, 175-176, табл. 3.2, 9, 11) и т.н. Особено при нашата дръжка е разположението на канелюрите по горната ѝ плоска повърхност – не вертикално, а косо (обр. 5.1). Може да се заключи, че нейната форма и украса я доближават повече до образците от началото на РЖЕ. Фрагментът от вертикална дръжка с щемпелувани линии по горната повърхност (обр. 5.2) също може да се отнесе към началото на РЖЕ, въпреки че тук не мога да приведа точни паралели на нейната украса. Морфологично сходни са някои вертикални дръжки сред материалите от Деветашката пещера (Миков, Джамбазов 1960, обр. 105.в) и от селището върху Шуменското плато (Антонова, Попов 1984, 176, табл. 3.16).

Наред с керамиката от първата половина на РЖЕ, в м. Килера открихме и известно количество фрагменти от съдове от КЖЕ. Такъв е например фрагментът от груба чаша с една вертикална дръжка – типичен представител на т.нар. дакийски чаши (обр. 6.1). Към КЖЕ може да се отнесе и фрагментираната хоризонтална дръж-

Обр. 7. Керамика от желязната епоха от м. Килера (рисунки В. Динчев)
Fig. 7. Pottery from the Iron Age from the Kilera locality (drawings V. Dinchev)

Обр. 8. Керамика от ранната желязна епоха от м. Врачанска фуния (рисунки В. Динчев)
Fig. 8. Pottery from the Early Iron Age from the Vrachanska funiya locality (drawings V. Dinchev)

ка, принадлежала вероятно на кратеровиден съд (обр. 6.2). Една значителна група фрагменти са от гърнета, работени на ръка, с право устие и издуто тяло, украсени предимно с релефни ленти и/или издатъци (обр. 7.1-5). Те са нервномерно изпечени, с груба фактура, без доминиращ цвят на повърхността. Този тип съдове, използвани както в бита, така и за урни, са широко разпространени в тракийските земи през КЖЕ (напр. Čičikova 1977, 127-132, pl. II, III). Коректността към материалите обаче ме задължава да спомена, че съдове с подобни характеристики не са непознато явление и в предшестващите епохи.

Обектът в м. Врачанска фуния отстои на около 5 км западно от центъра на гр. Козлодуй (обр. 1.2). Теренът представлява суходолие, спускащо се към дунавския бряг. Керамика тук се намира в оскъдно количество, разпръсната и разнесена от пороите на значителна площ[7]. Възможност за анализ дава преди всичко един фрагмент

7 За тази местност е отбелязано наличие на „късноантичен некропол“, а „в близост... са намерени метални слитъци, хромел и няколко фрагмента раннобългарска керамика“ (Димитрова 1985, 28, №

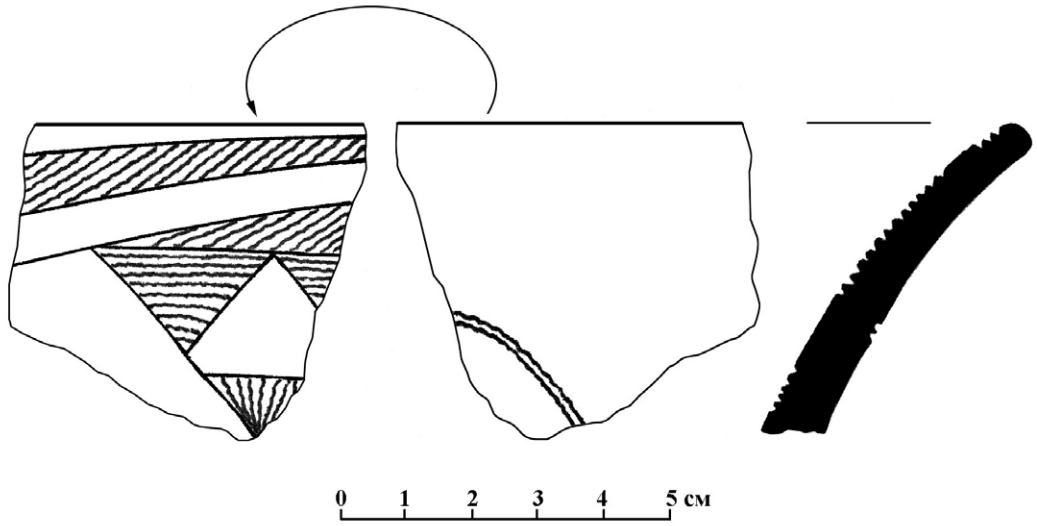
от паница с тяло във форма на обърнат пресечен конус и със слабо завито навътре устие. Паницата има плоски пластични издатъци при венчето на устието. Украсата ѝ се е състои от групи напречни жлебове по венчето и от пояс с врязани вълнообразни линии върху външната страна на устието (обр. 8.1). Отвън е сива, отвътре – сиво-кафява. Известните материали от днешна Северна България не предоставят много възможности за сравнение. Паници с друг профил, но с подобни пластични издатъци при устията има от селището върху хълма Царевец, гр. Велико Търново (Долмова-Лукановска 1984, 238, обр. 1.1). Със сходна украса са някои керамични фрагменти от Еменската пещера (Николова, Ангелов 1961, 311, обр. 18.е). Близка по мотив украса има чаша от инвентара на гроб от началото на РЖЕ, от района на гр. Свищов (Димитров и др. 1967, 82, 100, обр. 32.б). Нашият фрагмент обаче намира повече паралели вън от днешната ни територия и е повод за интересни предположения. Към края на бронзовата епоха при културата Белегиш–Кручени в Банат и Срем се срещат паници със сходна форма, снабдени с малки вертикални дръжки под устията. Венчетата им имат подобни пластични издатъци, фланкирани от групи жлебове или врязани линии (напр. Morintz 1978, 43, fig. 22.6, 23.2). По същото време в Олтения при фази IV и V на култура Вербичоара и при т. нар. културна група Говора се срещат паници с подобна форма и подобни пластични издатъци, без украса или със сложна като мотив врязана украса (Berciu 1961, 140, Abb. 10.2; Petre 1977, 138, 139, fig. 1.7; Morintz 1978, 63, fig. 36.8). От друга страна, паници с подобна форма и с пластични издатъци при венчетата се откриват сред инвентара на некропола Басараби от втората половина на РЖЕ. Като цяло обаче паниците със завито навътре устие тук рядко носят характерната за култура Басараби украса и се разглеждат по-скоро като наследена форма с второстепенно място в погребалния инвентар (Dumitrescu 1968, 218-219, fig. 24.6).

Интерполацията на приведените паралели насочва към първата половина на РЖЕ като най-вероятна датировка за нашия съд (обр. 8.1). Действително, повечето от паниците сред керамичния комплекс на култура Инсула Банулуй са с идентична или близка форма и често са снабдени при венчетата със сходни пластични издатъци (Morintz, Roman 1969, 404, 405, 410, fig. 10.4, 11.9, 16.8). Такива съдове са добре познати през първата половина на РЖЕ и в Молдова и Южна Украйна (Hänsel 1976, Taf. 52.6, VII.7; Смирнова 1980, 123-126, обр. 2.8, 32, 33). Украсата при тези морфологично близки съдове в повечето случаи е щемпелувана, а когато е врязана, е с друг мотив. В керамичната украса изобщо на култура Инсула Банулуй обаче се срещат врязани пояси от прави и вълнообразни или зигзаговидни линии (Hänsel 1976, Taf. XI.3, 9). Широко разпространен е този врязан декоративен мотив в керамичния комплекс на култура Босут в днешна Източна Сърбия и Банат, и по-точно в карамиката на нейната фаза I – т.нар. хоризонт Босут IIIа–Калакача, датирана приблизително между средата на X и началото на VIII в. пр. Хр. (Guma 1981, 46-47, fig. 1.3, 4; 2.1; Јевтић 1982, 30-31, табл. XI; Тасић 1983, 120-121, обр. 77.б)

Останалите няколко фрагмента от м. Врачанска фуния са от стени на съдове с груба фактура, украсени с пластични ленти и издатъци (обр. 8.2-4). С този си вид въпросните фрагменти могат да се датират само в широки хронологически граници, вкл. в първата половина на РЖЕ.

Местността Салтиров водопой е в западния край на днешния гр. Козлодуй – в т.нар. Турлашка махала (обр. 1.3). Представлява ниска заливна тераса до дунавския бряг. От съответния обект само един фрагмент представлява интерес за настоящата

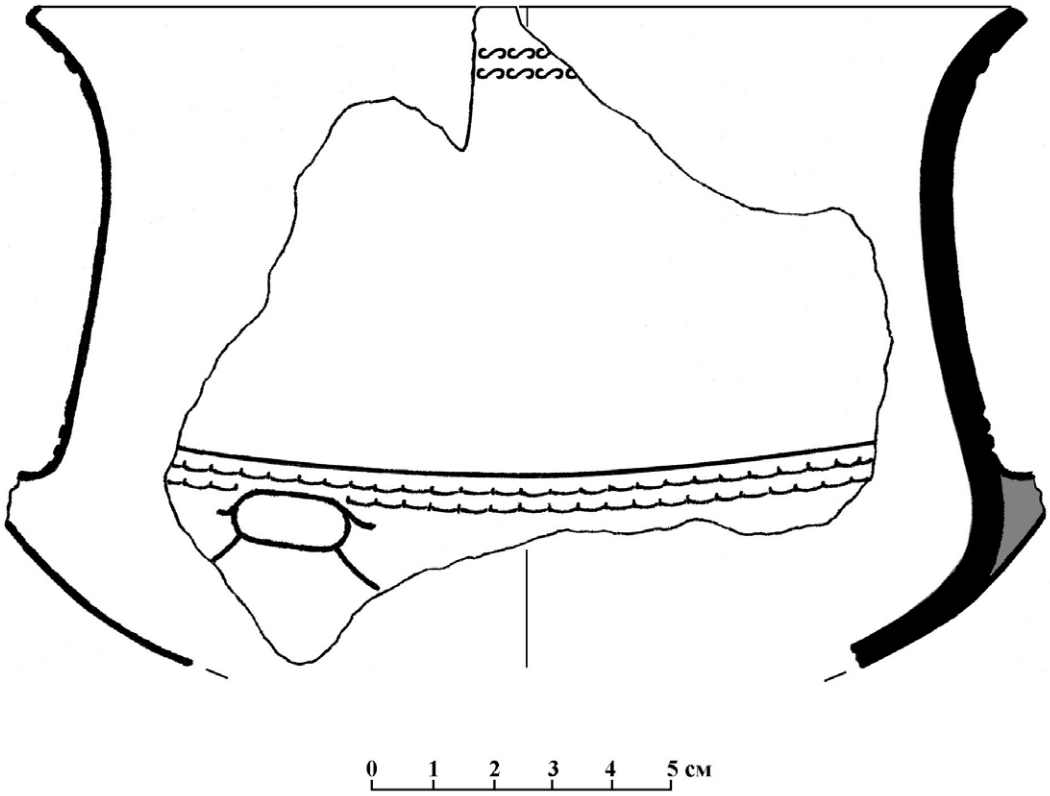
98). Нашето наблюдение не потвърди тази информация.

Обр. 9. Керамика от ранната желязна епоха от м. Салтиров водопой (рисунка В. Динчев)
Fig. 9. Pottery from the Early Iron Age from the Saltirov vodopoy locality (drawing V. Dinchev)

статия[8]. Той е от устие на паница, силно извито навън, със сложна врязана украса от вътрешната страна и отчасти от външната страна (обр. 9). Повърхността е добре огладена, светлокафява на цвят. Увереност в определянето и датирането на съда, към който е принадлежал фрагментът, дава специфичната украса върху вътрешната страна на устието – защриховани широки ивици и триъгълни полета, изпълнени чрез врязване с назъбено колело (в техника „тремоло“). В този декоративен стил се изпълняват обикновено сложни композиции, описващи или вписващи различни геометрични фигури. Той е твърде специфичен и е характерен за определена категория керамика, сравнително слабо позната засега у нас. Съдове с такава украса са открити в гроб при с. Софрониево, недалеч от гр. Козлодуй, който се отнася към VII в. пр. Хр. (Николов 1965, 166; Hänsel 1976, 172, 179, Taf. 68.8, 10) Съдове и/ или фрагменти с подобна украса са известни от пещерата Магура (Джамбазов, Катинчаров 1974, 128, 130, 132, обр. 26.ж, 31.г, ж, н), от обектите в м. Багачина край гр. Лом (Agre 2008a, 143, 152 ff., Taf. 6 ff.; Agre 2008b, 130, 140 sqq., fig. 10 sqq.) и при с. Балей, Видинско (Agre 2008b, 126-127, 134 sqq., fig. 1 sqq.). Единични образци са откривани и на юг от Стара планина – в гроб при с. Челопеч, Софийско (Agre 2008b, 130, 144, fig. 15), и в обект с неизяснен контекст при с. Деветак, Карнобатско (Агре 2013, 68-69, 70, обр. 1, 2). Тази категория керамика обаче е добре позната на север, северозапад и североизток – от Средния Дунав до Молдова и Югозападна Украйна. Мотивите, представени при нашия фрагмент, често се срещат върху паници или други съдове от археологически комплекси, датирани към или след края на VIII в. пр. Хр. (напр.: Vulpe 1965, 109 ff., Abb. 1.8, 2, 4; Смирнова 1980, 121 сл., обр. 1.1, 2; 2.3, 15, 17; 3.1, 5; 5II, III; Тасић 1983, 122 сл., обр. 78.б, 79.д-ħ) От първостепенно значение в случая са паралелите с некропола Басараби в Югозападна Олтения, дал названието на известната култура от втората половина на РЖЕ. Основен компонент на погребалния инвентар в некропола са именно паниците със силно извито и изтеглено навън устие. Върху вътрешната страна на устието си те имат украса, която

8 От този обект произхождат доста материали от ранната бронзова епоха (Панайотов, Александров 1988, 2 сл., обр. 3.а, б, 4.б, г, 5.г, 6.а, д, е, ж, 7.д, 9.г).

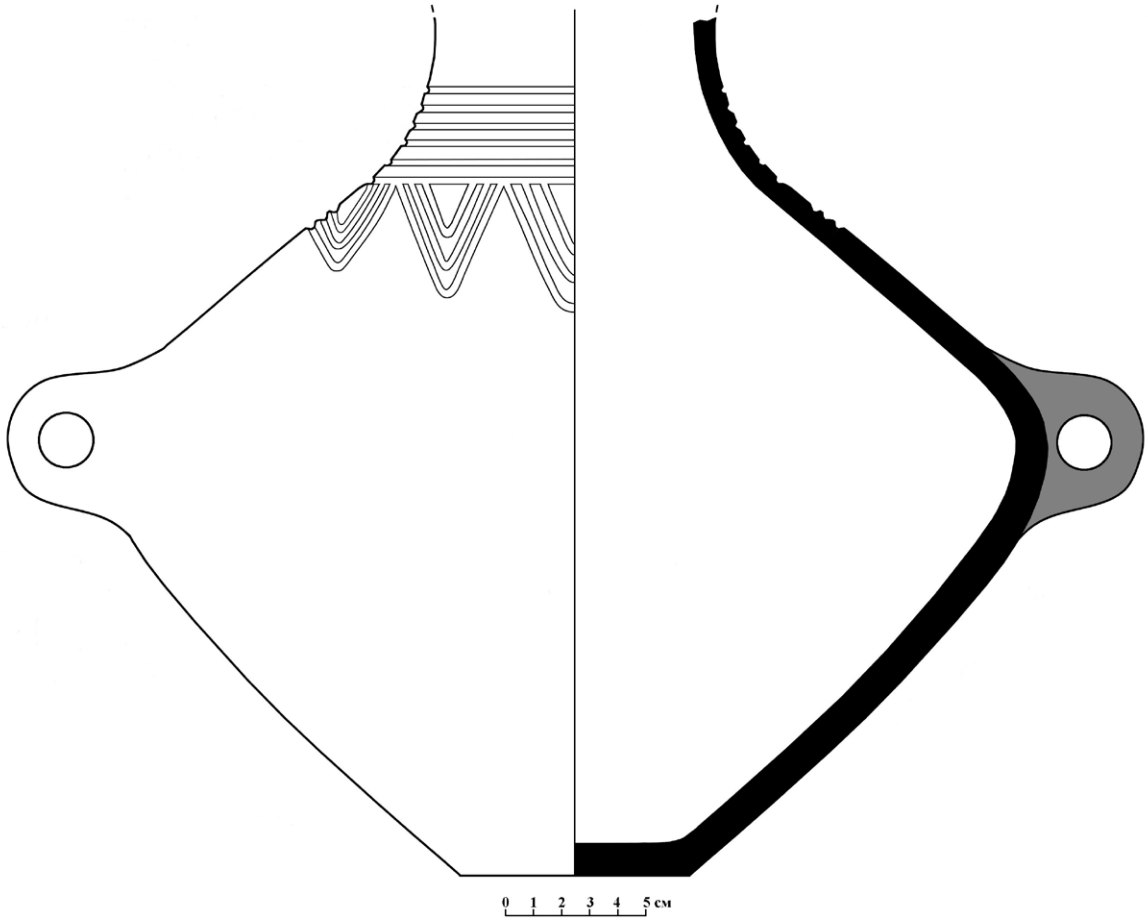

Обр. 10. Керамика от ранната желязна епоха от м. Казана (рисунка В. Динчев)
Fig. 10. Pottery from the Early Iron Age from the Kazana locality (drawing V. Dinchev)

не само по техника и стил, но и по мотиви е почти идентична с украсата на нашия фрагмент (Dumitrescu 1968, 222 sqq., fig. 25.5; 26.1, 3; 27.2, 3; 28; 30). Според изследователя на некропола, тези паници се отнасят към един напреднал етап в развитието на култура Басараби (ibidem, 221-222). Следователно, съдът, към който е принадлежал представеният тук фрагмент (обр. 9), може да датира в VII – началото на VI в. пр. Хр.

Местността Казана е в източния край на днешния гр. Козлодуй (обр. 1.4). Представлява ниска тераса до дунавския бряг. Съответният обект вероятно се явява източна периферия на селището, регистрирано още от А. Чилингиров и останало днес в значителна степен под разрастналия се съвременен град[9]. Материалите от този обект, които са от интерес за настоящата статия, са оскъдни. По-особено внимание заслужава един значителен фрагмент от чаша, вероятно с две високи вертикални дръжки, отнасяща се към РЖЕ (обр. 10). Цветът на огладената ѝ повърхност е сив. Извитото навън устие, биконичното тяло със силно скъсена долна част и украсата са характерни признаци, за които могат да се приведат паралели. Чаши с подобен профил, с по две дръжки, но без украса са познати от Деветашката пещера (Миков, Джамбазов 1960, 123, обр. 91.q, 92.j) и от селищната могила при гр. Русе (Георгиев, Ангелов 1952, 137, обр. 13.1, 2). Останалите известни ми съдове от този тип от днешна Северна България имат морфологични отлики и други пропорции. Сред керамичния комплекс на култура Инсула Банулуй има подобни съдове с по една или две дръжки, но с друга украса

9 От м. Казана произхождат материали и от ранната бронзова епоха (Панайотов, Александров 1988, 2 сл., обр. 3.ж; 9.в).

Обр. 11. Керамика от прехода към/ началото на ранната желязна епоха от м. Селище (рисунка В. Динчев)
Fig. 11. Pottery from the transition to the Early Iron Age from the Selishte locality (drawing V. Dinchev)

(Morintz, Roman 1969, 401, 405, 407, fig. 8.3, 11.11, 13.2). Чаши с по две дръжки и твърде близка форма се срещат и при т.нар. културна група Вртоп от началото на РЖЕ (Hänsel 1976, Taf. III.2). Същевременно почти идентични с нашата чаша образци се откриват в керамиката на култура Басараби от втората половина на РЖЕ (Vulpe 1965, 112, Abb. 4.4; Hänsel 1976, Taf. XVIII.4). Хоризонталният пояс от два реда щемпелувани есовидни знаци, разположен тук под устието (обр. 10), намира ред съответствия сред керамиката от РЖЕ в Северозападна България. Подобна украса може да се види при паници и други съдове от пещерите Магура (Джамбазов, Катинчаров 1974, 128 сл., обр. 26.а-г, з, к; 29.з) и Сухи печ (Миков 1933б, 365 сл., обр. 117). Сходна е украсата върху кантаросовидно съдче, открито край с. Криводол, Врачанско (Миков 1957, 294-295, обр. 1), и т.н. Добре застъпен е споменатият мотив и сред керамиката от селището Инсула Банулуй (Hänsel 1976, Taf. XI.28, 30, 33). Среща се също и при керамиката на обектите, свързани с култура Басараби в Олтения, Банат, Източна Сърбия (вж. напр. Тасић 1983, 128, обр. 81, и цит. там литература) и т.н. Щемпелуваният орнамент обаче от втория хоризонтален декоративен пояс върху тялото на нашия съд (обр. 10) не ми е познат от другаде.

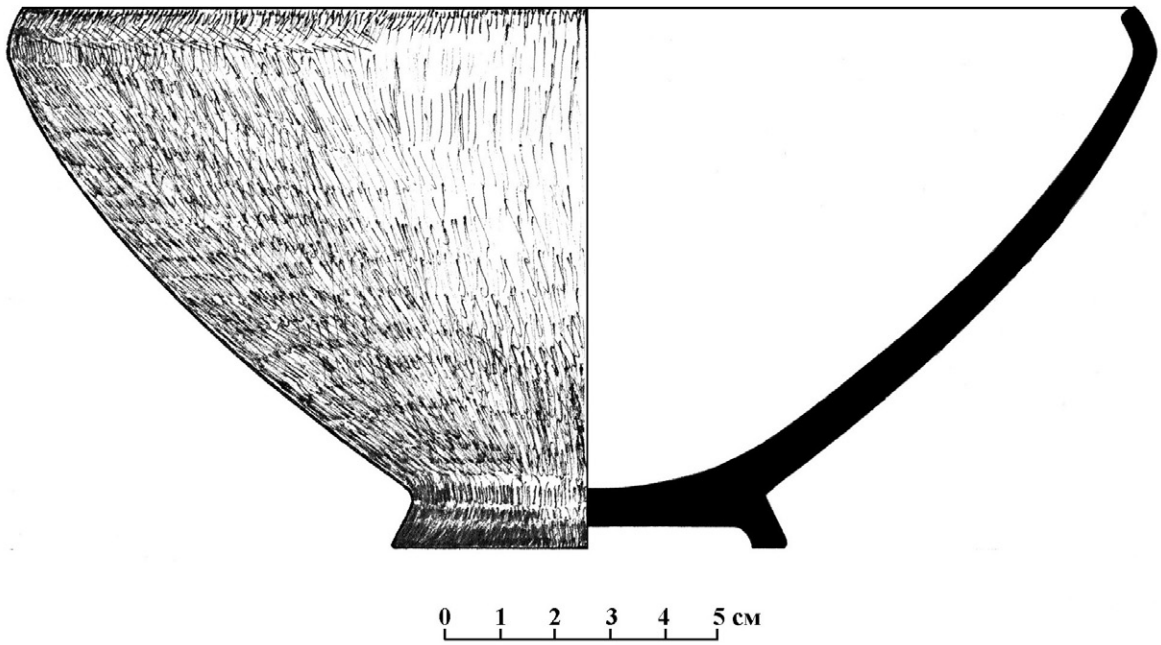
Обстоятелството, че в морфологичен и декоративен аспект чашата от м. Казана намира частични аналогии както в първата, така и във втората фаза на РЖЕ, затрудня-

ва по-точната ѝ датировка. Все пак нейната форма с развития си и изчистен профил (обр. 10) насочва към предположението, че не е от самото начало на РЖЕ. За това свидетелства и опростената като орнаментика украса, без наличието например на типичните за култура Инсула Банулуй щемпелувани и врязани орнаменти, както и на канелюри. Същевременно отсъствието на широкоплощни щемпелувани или врязани мотиви, характерни за късния етап в развитието на култура Басараби, предполага изработка преди края на РЖЕ, т.е. насочва към датиране в периода IX–VIII в. пр. Хр.

Обектът в м. Селище, по-точно в източния край на тази местност, е на около 2,5 км югоизточно от центъра на гр. Козлодуй (обр. 1.5)[10]. Теренът му е леко задигнат сред околния равнинен (низинен в геоморфоложки аспект) ландшафт. При случайни обстоятелства тук е бил открит и предаден на г-н Н. Пачев интересен глинен съд. Устието му не е запазено. Има цилиндрично гърло, силно издуто, почти симетрично биконично тяло и тясно, неподчертано, равно дъно. Две т.нар. тунелести дръжки са разположени една срещу друга в най-издутата част на тялото. Външната повърхност е огладена, с кафяв цвят. Има украса, изпълнена чрез канелюри: хоризонтални, успоредни линии върху долната част на гърлото; пояс от висящи, вписани триъгълници върху горната част на тялото (обр. 11). Преди сравнителния анализ е необходимо да обърна внимание на размерите и особено на пропорциите на този съд, който формално би следвало да се определи като амфора. Запазената му височина е около 31 см, максималният диаметър на тялото – 33 см (с дръжките – почти 40 см), диаметърът на гърлото горе – 10 см, диаметърът на дъното – 8 см. Пропорцията височина : максимален диаметър вероятно е била близка до 1:1, а диаметърът на тялото в най-издутата му част е три пъти по-голям от средния диаметър на гърлото и четири пъти по-голям от диаметъра на дъното (обр. 11).

Разглежданият съд представя особено съчетание от морфологични и декоративни характеристики. Сходни по форма съдове се използват в дълъг период от време, вкл. през късната бронзова епоха (КБЕ) и РЖЕ, по Долния Дунав и в цялата Карпато-Балканска зона. Конкретните съответствия, с оглед на изложените по-горе пропорции, обаче са твърде редки. Те са от керамичните комплекси на местни археологически култури от КБЕ и то от късните им фази, бележещи прехода към РЖЕ. Така, сред обектите, в частност некрополите, на културата Белегиш–Кручени в Банат и Срем се откриват отделни урни, които по форма и пропорции са много близки до нашия съд. Имат по четири дръжки, някои са с врязана украса, а други – без украса (напр.: Тодоровић 1966, 154, табл. I.6, 7, II.1, 3, 7, III.1, 2; Morintz 1978, 42-43, fig. 21.4; 23.1). Аналогии могат да се открият и на изток – при т.нар. културна група Шилеану, бележеща прехода от КБЕ към РЖЕ в Южна Молдова и Северна Добруджа, предхождаща появата на култура Бабадаг. Сред керамиката ѝ има съдове без дръжки, близки морфологично до нашия съд. Те имат украса, която по мотиви е идентична или твърде сходна с неговата, но не е канелирана, а врязана (напр. Brudiu 1981, 531, fig. 1.1, 3). През КБЕ

10 Местността, посочена ни с названието „Селище“ от г-н Н. Пачев, е на югоизток от възвишението Магура пятра, върху което са останките на римския и късноантичния Regianum. Правя това уточнение, за да отгранича тази местност от обекта „антично (тракийско и римско), ранносредновековно и средновековно селище“, локализиран „в м. Златната и Турлашката махала, на около 500 м източно от гр. Козлодуй“ (Димитрова 1985, 28, № 99), и от обекта „антично (римско) и средновековно селище с некропол“, локализиран северозападно от Магура Пятра (пак там, 28, № 100). Локализацията на първия обект – № 99, впрочем, е погрешна: споменатата Турлашка махала в действителност е в западния, а не в източния край на гр. Козлодуй.

Обр. 12. Керамика от късната желязна епоха от м. Златната (рисунка В. Динчев)
Fig. 12. Pottery from the Late Iron Age from the Zlatnata locality (drawing V. Dinchev)

районът на днешния гр. Козлодуй е в източната периферия на ареала на културата на инкрустираната керамика, позната още с ред други названия като култура Жуто брдо–Гърла Маре–Ново село и т.н.[11] За локалния ѝ вариант в днешна Северозападна България най-подходящо е предложеното преди време от доц. И. Панайтов название по двата най-известни местни обекта – култура Балей–Орсоя (Панайотов 1985, 77-78). В некрополите ѝ се срещат спорадично урни със сходна форма и пропорции, с по две дръжки. Украсата им е в типичната за тази култура техника – врязано-набодна (т.нар. фурхенщрих), с бяла инкрустация (напр. Morintz 1978, 33, fig. 15.6). Някои морфологични паралели могат да се открият и в големия некропол при с. Орсоя, Ломско. Повечето биконични урни там не са точни съответствия на нашия съд – височината им надминава значително максималния диаметър на тялото, съотношението на последния към диаметъра на гърлото не надвишава 2:1, имат по четири дръжки и т.н. (Филипов 1974, 13-14; Филипов 1976, 8, 41 сл., обр. 3.а, б, табл. VI сл.; Бонев 1988, 40-41, табл. 4.а, б, в)[12]. Изключение донякъде е един от редките варианти в тази група урни, представен чрез съдовете от гробове №№ 19 и 25. Горните и долните части на телата им са с приблизително еднаква височина. Устията им не са запазени, но от наличните снимки може да се заключи, че съотношението на максималния диаметър на телата към диаметъра на гърлата при тях е близко до това на нашия съд. Те също са снабдени с по две дръжки в най-издутите си части. Нямат украса, а цветът на повърхностите е кафяв или сив (Филипов 1976, 48, 50, табл. XIII, XV).

Паралели относно формата на съда от м. Селище могат да се намерят и на юг от

11 Колекцията на г-н Н. Пачев включва части от два антропоморфни глинени идола с врязано-набодна украса, инкрустирана с бяла паста. Тези безусловни артефакти на посочената в текста култура са били открити недалеч от местната автогара, т.е. в централния район на днешния град.

12 Тази констатация е валидна и за други подобни съдове от други обекти на тази култура в днешна Северозападна България – напр. за урна от гроб, открит преди време край с. Градешница, Врачанско (Николов 1978, 21, обр. 1.б).

Стара планина, но по-скоро сред керамика от началото на РЖЕ. Сходни, но не идентични, са например някои от урните от ранната фаза на неотдавна изследвания некропол край с. Делян, Дупнишко, в Краище (Михайлов 2014, 65, 74, обр. 5.1, 5.6). Доста близък в пропорциите си е един амфоровиден съд от РЖЕ от района на Крумовград в Източните Родопи (Нехризов 2008, 118, 129, табл. 5.5).

Канелираната украса върху керамиката не е непознато явление в археологическите култури от КБЕ по Долния Дунав. В обнародваната информация за некропола при с. Орсоя, впрочем, тя или не се споменава изобщо (напр. Филипов 1976, 7-8), или твърде общо, без съпътстващ анализ (напр. Бонев 1988, 40). От приложените снимки в основната публикация на проучвателя на некропола е видно, че канелираната украса присъства върху доста съдове – например върху биконичните урни от гробове №№ 14, 39, 74, 91, 100, 145, 147 и 247 (Филипов 1976, 44 сл., табл. IX сл.), като в отделни случаи – например при урната от гроб № 147 (пак там, 93, табл. LV), тя е сходна по мотив с украсата на нашия съд. Първоначално крайната дата на некропола се поставя към 1200 г. пр. Хр. (Филипов 1976, 27-28), като впоследствие се коригира към 1100 г. пр. Хр. (Бонев 1988, 53)[13]. Сред късните гробове там би следвало да са и изредените по-горе. Широкото разпространение на канелираната керамична украса обаче се случва в началото на РЖЕ. За по-фината керамиката от това време например в Трансилвания са характерни канелираните гирлянди, напомнящи украсата на нашия съд (напр. Zaharia 1965, 96 sqq., fig. 9.2, 6; 10.1, 6, 8; 11.10, 12). Подобни мотиви се откриват и върху керамика на култура Инсула Банулуй в района на Железни врата (Morintz, Roman 1969, 404 sqq., fig. 10.5; 11.2; 12.9; 13.2, 3; 17.7; 19.3-7). Гирляндите и поясите от вписани триъгълници или ъгли, изпълнени чрез канелюри, присъстват в керамичната украса и на културните формации от това време в днешна Северозападна и Южна България (вж. напр. Келбечева, Мазакова 1977, 38, табл. IV.1-5).

За отнасянето на съда от м. Селище към преходния период между КБЕ и РЖЕ или към самото начало на РЖЕ, т.е. към края на XIII – началото на XI в. пр. Хр., спомагат и резултатите от новите разкопки при с. Балей, Видинско – на некропола на известното местно селище на култура Балей–Орсоя. Най-късната фаза на този некропол се датира в началото на РЖЕ и, според колегите, се свързва със споменатата по-горе културна група Вртоп (Alexandrov et al. 2013, 319 sqq.; Александров и др. 2016, 178-179)[14]. Съдовете, използвани за урни в съответните гробове, не са идентични по форма и пропорции с нашия съд, но украсата им е с канелюри, при това със сходна орнаментика (Alexandrov et al. 2013, 320-321, fig. 4.8, 9; Александров и др. 2016, 179-180, обр. 3.3)[15].

Последният коментиран в статията обект е този в м. Златната, на около 4,5 км източно от центъра на гр. Козлодуй (обр. 1.6)[16]. Представлява ниска заливна тераса до дунавския бряг. Откритите по време на експедицията тук керамични фрагменти са в оскъдно количество, недостатъчно характерни, разпръснати на значителна площ. От-

---

13 За некропола при с. Орсоя, вкл. за хронологията му, вж. още Ганева 2005, 40 сл.; вж. и цит. там други публикации.

14 Вж. там (Alexandrov et al. 2013, 319 sqq.) новите публикации за т.нар. културна група Вртоп.

15 Новите проучвания на некропола при с. Балей са в подкрепа и на по-късната крайна дата на некропола при с. Орсоя – към или дори след 1100 г. пр. Хр.

16 Названието „Златната“ дължим отново на г-н Н. Пачев. То се споменава и от Д. Димитрова (1985, 28, № 99), но не съответства топографски на визираната тук местност, респ. – обект. За проблематичната в случая локализация на Д. Димитрова вж. по-горе бел. 10.

тук произхожда обаче една фрагментирана паница, работена на ръка, открита и съхранявана от г-н Н. Пачев (обр. 12). С късото си и завито навътре устие, със сравнително дълбокото си конусовидно тяло с конвексни стени и с ниското си кухо или по-скоро конкавно столче, паницата от м. Златната силно наподобява известен тип съдове от КЖЕ, работени на грънчарско колело. Това е една от най-характерните форми в керамиката на различни обекти от днешна Северна и Южна България, датирани в VI–III в. пр. Хр. (напр. Чичикова 1984, 34-36, 88-89, обр. 10, табл. V) Представеният тук съд (обр. 12) принадлежи към имитациите на този тип паници, работени на ръка. Появили се в края на VI в., те се задържат до III в. пр. Хр., когато започва по-масово производство на техните прототипи, правени на грънчарско колело (Čičikova 1977, 132-133). Освен от територията на днешна България, подобни имитации са известни и от цялата Карпатска зона – от днешна Румъния, Унгария, Словакия, Югозападна Украйна и Молдова. Там те се откриват в археологически комплекси, свързани обикновено с т.нар. трако-скитски културен кръг, датирани от VI до III в. пр. Хр. (напр. Dušek 1984, 45, 48 ff., Taf. I.4, II.4, IV.7, VII.4) По-вероятната датировка на нашата паница е в границите на IV–III в. пр. Хр. Сравнена с известните подобни образци, тя показва едно по-точно възпроизвеждане на формата на прототипа, работен на грънчарско колело. Огладената сива до сиво-кафява повърхност свидетелства за сравнително по-грижливата ѝ изработка.

* * *

Сред представените материали най-ранен изглежда съдът от м. Селище (обр. 11). Формата му, предвид основните ѝ пропорции, е рядко срещана. Все пак формално-типологическите и декоративните му признаци насочват към преходния период за или към самото начало на РЖЕ, т.е. към датировка между края на XIII и началото на XI в. пр. Хр.

Хронологически следват материалите от обектите в м. Килера и м. Врачанска фуния. Те могат да се датират общо в границите на първата половина на РЖЕ, т.е. в XI–IX в. пр. Хр. Сравнителният анализ показва, че една част от фрагментите са принадлежали на съдове, характерни за началото на РЖЕ в цялата Карпато-Балканска зона, вкл. Долния Дунав – например паниците със завито навътре устие и украса от канелюри (обр. 2.1, 2), и гърнетата с фуниевидно устие и с биконично тяло (обр. 4.1-6). Втора група фрагменти, респ. – съдове, намират по форма и украса най-близки паралели сред керамиката на култура Инсула Банулуй. Така, паницата от м. Врачанска фуния (обр. 8.1) е твърде сходна морфологично с някои паници от селището Инсула Банулуй. Тя има съответствия там и по отношение на врязаната си украса. Специфичен за керамичната украса при тази култура е и щемпелуваният сърповиден орнамент, който може да се види при фрагмент от паница от м. Килера (обр. 2.4). Третата група от материалите ни намират аналогии сред керамиката на т.нар. културна група Вътоп в Олтения. Това се отнася най-вече до многобройните фрагменти от м. Килера от паници с извити навън устия, отделени с прелом от телата (обр. 3.4-10). Рядко срещан в началото на РЖЕ на юг от р. Дунав, както и при култура Инсула Банулуй, този тип паници е сред най-характерните за т.нар. културна група Вътоп. Накрая, отделни фрагменти, макар и да намират известни съответствия в един или друг аспект, имат особености, които засега не са ми познати от другаде. Такава е например украсата от коси канелюри върху горната повърхност на високата дръжка на чаша от

м. Килера (обр. 5.1).

Появата на РЖЕ в днешна Северозападна България е белязана от традициите на предходната тук култура с инкрустирана керамика, в случая – на варианта ѝ Балей – Орсоя. В този контекст са обясними връзките между културната формация, включваща района на днешния гр. Козлодуй, и културата Инсула Банулуй, развила се в западната част на ареала на къснобронзовата култура. Двете области обаче имат и специфики в културните проявления, т.е. върху основата от КБЕ в началото на РЖЕ се формират културни общности със сходна, но не идентична изява. Масовото наличие например на паници и чаши с извити навън устия, установено в керамиката от района на гр. Козлодуй (обр. 3), не е характерно за Инсула Банулуй. В това отношение местната керамика има сходство с керамиката на т.нар. културна група Вътроп. Припомням, че с последната се свързва заключителната фаза на изследвания днес некропол при с. Балей, Видинско, а може би и нашият съд от м. Селище (обр. 11). За разлика обаче от местната културна формация, Вътроп се отнася към Севернобалканския културен кръг на канелираната керамика. Следователно, документираните чрез керамиката контакти между Олтения и Козлодуйския бряг потвърждават взаимопроникването и общите черти в културното развитие през първата половина на РЖЕ от двете страни на Долния Дунав.

По своите морфологични и декоративни признаци, чашата с две (вероятно) високи вертикални дръжки от м. Казана (обр. 10) се отнася към IX–VIII в. пр. Хр. С аналогиите, които намира в различни посоки, тя е свидетелство, че към средата на РЖЕ разглежданият район не е изключение от общото развитие, насочено към известно унифициране на материалната култура.

Паницата със силно извито и изтеглено навън устие от м. Салтиров водопой (обр. 9) може да се отнесе към VII – началото на VI в. пр. Хр. И по форма, и по украса тя е почти идентична на съдове от некропола Басараби и от други обекти в Олтения и Банат. Украсата на тази паница е в същинския стил Басараби и тя е сравнително рядък пример за такава керамична украса от днешна България изобщо[17]. Наличието ѝ не може да се интерпретира еднозначно, но във всеки случай тя е указание за контакти между двата бряга на р. Дунав в района на гр. Козлодуй през втората половина на РЖЕ.

От петте обекта с регистрирана материална изява през РЖЕ, селището върху хълма Килера (обр. 1.1) е безспорно най-значителният. Припомням тук и данните за случайно разкрития синхронен некропол, локализиран в източното подножие на възвишението. Може да се допусне, че този обект е бил център на локална селищна агломерация от първата половина на РЖЕ. Нейната територия е включвала поне хълмистата западна част на днешното землище на гр. Козлодуй (обр. 1). Друго селище от РЖЕ вероятно се е намирало под източната част на съвременния град, непосредствено до дунавския бряг – селището, установено още от А. Чилингиров. Като негова източна периферия може да се определи регистрираният от нас обект в м. Казана (обр. 1.4). Видът и степента на запазеност на съда от м. Селище (обр. 11) насочва към нали-

17 Като същински стил Басараби визирам украсата от широки ивици или полета, защриховани чрез назъбено колело (в техника „тремоло“). Обикновено в керамиката от некропола Басараби и другите обекти на едноименната култура те са в сложни геометрични композиции, покриващи големи части от повърхностите на съдовете.

чието там (обр. 1.5)[18] на плосък некропол от преходния период към или от началото на РЖЕ. Оскъдните материали от другите два обекта не дават възможност за сигурно идентифициране. Все пак хипотезата, че съдовете с украсена вътрешна повърхност са били предназначени за погребални дарове (Dumitrescu 1968, 221), позволява да се мисли за евентуален некропол и в м. Салтиров водопой (обр. 1.3) от втората половина на РЖЕ.

През КЖЕ със сигурност е обитаван селищният център в м. Килера (обр. 1/1). Съответната керамика (обр. 6, 7) не показва специфика спрямо известната от други обекти тракийска керамика. Към КЖЕ се отнася и обектът в м. Златната, в източната част на землището на гр. Козлодуй (обр. 1/6). Откритата тук фрагментирана паница, правена на ръка, е имитация на разпространен през КЖЕ тип съдове, работени на грънчарско колело. Тя може да се датира в IV–III в. пр. Хр. В сравнение с други известни ръчни подражания, тя по-точно възпроизвежда оригиналната форма и се отличава с по-добра фактура и изработка (обр. 12). Оскъдните материали по повърхността на терена – факт, необичаен за селище, както и сравнително добрата съхраненост на въпросната паница, позволяват да се предположи наличието на некропол в м. Златната от КЖЕ.

Цитирана литература

Агре, А. 2013. Принос към проучването на керамиката с украса от тип „Басараби“ в днешните български земи. В Рабаджиев, К., Попов, Хр., Дамянов, М., Кацарова, В. (ред.) *Сборник в памет на академик Д. П. Димитров.* София: НАЙС АН ЕООД, 68-74.

Александров, Ст., Иванов, Г., Христова, Т., Казашки, Н., Гълъбова, Б., Атанасова-Тимева, Н. 2016. Некропол от втората половина на II хил. Пр. Хр. при с. Балей, община Брегово. *Археологически открития и разкопки през 2015 г.* София, 178-181.

Антонова, В., Попов, Н. 1984. Нови данни за Ранния халщат в Североизточна България (археологически разкопки на Шуменската крепост). *Thracia* 6, 160-183.

Бонев, А. 1988. *Тракия и Егейският свят през втората половина на II хил. пр. н. е.* (Разкопки и проучвания XX). София: Издателство на БАН „Марин Дринов“.

Ганева, Св. 2005. Проблематика на некропола при с. Орсоя. В Китов, Г., Димитрова, Д. (ред.) *Земите на България – люлка на тракийската култура.* Т. II. София: Университетско издателство „Св. Кл. Охридски“, 40-44.

Георгиев, Г., Ангелов, Н. 1952. Разкопки на селищната могила до Русе през 1948-1949 г. *Известия на археологическия институт* XVIII, 119-194.

Джамбазов, Н., Катинчаров, Р. 1961. Археологически находки от пещерата Магура. *Археология* III, 3, 56-64.

Джамбазов, Н., Катинчаров, Р. 1974. Разкопки в пещерата Магура през 1971 г. *Известия на археологическия институт* XXXIV, 107-138.

18 При огледа на терена там не открихме културни материали. Не открихме такива и в ограничения сондаж, който направихме, изхождайки от сведенията за местонамирането на съда. Негативният резултат в случая също е косвен аргумент за определянето на обекта като некропол. Доколкото информаторът ни – г-н Н. Пачев, не е бил очевидец на намирането на съда, то редно е да посоча, че локализацията на предполагаемия некропол не е напълно безспорна.

Димитрова, Д. 1985. *Археологическите паметници във Врачански окръг*. София: Център за пропаганда, информация и печат при Комитета за култура.

Димитров, Д., Чичикова, М., Димитрова, А., Найденова, В. 1967. Археологические раскопки в восточном секторе Нове в 1965 г. *Известия на археологическия институт* XXX, 75-100.

Динчев, В. 2008. Желязната епоха в западната част на Софийска област. В Гергова, Д. (ред.) *Phosphorion. Studia in honorem Mariae Čičikova.* София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов", 319-339.

Долмова-Лукановска, М. 1984. Към въпроса за тракийското селище на Царевец. *Thracia* 6, 239-250.

Јевтић, М. 1982. Праисторијско насеље код Бољетина – прилог познаваньу ранног гвозденог доба у Ђердапу. *Старинар* XXXII, 19-33.

Келбечева, Е., Мазакова, Д. 1977. Орнаментът на тракийската керамика от ранножелязната епоха. *Thracia Antiqua* 2, 35-53.

Миков, В. 1933а. *Предисторически селища и находки в България* (Материали за археологическата карта на България VII). София: Народен археологически музей, Държавна печатница.

Миков, В. 1933б. Материали от предисторическата епоха в България. *Известия на Българския археологически институт* VII, 359-368.

Миков, В. 1957. Материали от желязната епоха. *Известия на археологическия институт* XXI, 294-302.

Миков, В., Джамбазов, Н. 1960. *Деветашката пещера.* София: Издателство на БАН.

Михайлов, Ф. 2014. Резултати от спасителните археологически разкопки на некропол от I хил. пр. Хр. край село Делян (Предварително съобщение). *Известия на Регионален исторически музей – Перник,* 2, 60-76.

Нехризов, Г. 2008. Класификационна схема на трапезната керамика от ранната желязна епоха от Източните Родопи. В Гергова, Д. (ред.) *Phosphorion. Studia in honorem Mariae Čičikova.* София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов", 114-132.

Николов, Б. 1964. Селища и некрополи от бронзовата епоха във Врачанско. *Археология* VI, 2, 69-77.

Николов, Б. 1965. Тракийски паметници във Врачанско. *Известия на археологическия институт* XXVIII, 163-201.

Николов, Б. 1978. Некропол от късната бронзова епоха при с. Градешница, Врачанско. *Известия на музеите от Северозападна България* 2, 17-31.

Николова, Я., Ангелов, Н. 1961. Разкопки на Еменската пещера. *Известия на археологическия институт* XXIV, 297-316.

Панайотов, И. 1985. По въпроса за културите на бронзовата епоха в българските земи. In Велков, В. (ред.) *Сто години Народен археологически музей Пловдив.* Т. 2. Пловдив, 69-87.

Панайотов, И., Александров, Ст. 1988. За култура Магура – Коцофени в българските земи. *Археология* XXX, 2, 1-15.

Смирнова, Г. 1980. Среднее Поднестровье и Нижнее Подунавье в предскифское время. *Thracia* 5, 121-144.

Тасић, Н. 1983. *Југословенско Подунавље од индоевропске сеобе до продора скита.* Нови Сад – Београд: Матица Српска и Балканолошки институт САНУ.

Тодоровић, Ј. 1966. Праисторијске некрополе у Ритопеку. *Старинар* XVII, 153-161, табл. I-VI.

Филипов, Тр. 1974. Керамика и идолна пластика от къснобронзовия некропол при с. Орсоя, Михайловградски окръг. *Археология* XV, 2, 12-23.

Филипов, Тр. 1976. *Некропол от късната бронзова епоха при с. Орсоя, Ломско.* София: ДИ Септември.

Чилингиров, А. 1911. Предисторични находища край Дунава, от Тимок до Вит. *Известия на Българското археологическо дружество* II, 147-174.

Чичикова, М. 1984. Антична керамика. В Иванов, Т. (ред.) *Севтополис*. Т. I. София: Издателство на БАН „Марин Дринов", 18-114.

Agre, A. 2008a. Keramik des Typs Basarabi aus Bagačina bei Lom, Nord Bulgarien. In Gergova, D. (ed.) *Phosphorion. Studia in honorem Mariae Čičikova.* Sofia: Prof. Marin Drinov academic publishing house, 140-168.

Agre, A. 2008b. Quelques remarques sur la period VIII-VI^{s} siecles av. J.-C. en Bulgarie du Nord-ouest. *Cultură şi civilizaţie la Dunărea de Jos* XXIV, 125-147.

Alexandrov, St., Ivanov, G., Hristova, T., Kazashki, N. 2013. The necropolis of the prehistoric Baley settlement (preliminary note on the results from the 2013 investigations). *Bulgarian e-Journal of Archaeology* 3.2, 315-324.

Berciu, D. 1961. Die Verbicioara-Kultur. Vorbericht über eine neue in Rumänien entdeckte Bronzezeitliche Kultur. *Dacia* V, 123-161.

Brudiu, M. 1981. Contribuţii la cunuaşterea genezei hallstattului în sud-estul României. *Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie* 32, 4, 529-537.

Čičikova, M. 1971. Sur la chronologie du Hallstatt en Thrace. *Studia Balcanica* 5, 79-92.

Čičikova, M. 1977. Ceramique thrace fabriquée à la main du VIe au Ier siècles avant notre ere. *Thracia* IV, 123-140.

Dumitrescu, V. 1968. La *nécropole* tumulaire du premier *âge* du fer de Basarabi (dep. de Dolj, Oltenie). *Dacia* XII, 177-260.

Dušek, M. 1984. Der mittlere Donauraum und die Thraker. In Peschew, A., Popov, D., von Bredow, I. (eds) *Dritter internationaler thrakologischer Kongress.* Bd. II. Sofia: Издателство на Българската академия на науките „Марин Дринов" & „Свят", 41-57.

Guma, M. 1981. Citeva observaţii asupra grupului Bosut. *Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie* 32, 1, 43-67.

Hänsel, B. 1976. *Beitrage zur regionalen und chronologischen Gliederung der alteren Hallstattzeit an der Unteren Donau.* Bonn: Habelt.

Morintz, S. 1964. Quelques problèmes concernant la période anciene du Hallstatt au Bas-Danube à la lumiere des fouilles de Babadag. *Dacia* VIII, 101-118.

Morintz, S. 1978. *Contribuţii arheologice la istoria tracilor timpurii.* T. I. Bucureşti: Editura Academiei Republicii Socialiste România.

Morintz, S., Roman, P. 1969. Un nou grup hallstattian timpuriu in Sud-Vestul Romaniei – Insula Banului. *Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie* 20, 3, 393-425.

Petre, Gh. 1977. Contribution à l`étude de la fin du Bronze et du commencement du Hallstatt dans la nord-est du Oltenie. In Vulpe, R. avec la collaboration de Preda, C., Vulpe, A. et Stoia, A. (eds) *Actes du IIe Congres International de Thracologie.* Vol. I. Bucureşti: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 137-140.

Tončeva, G. 1980. *Chronologie du Hallstatt ancien dans la Bulgarie de Nord-Est* (Studia Thracica 5). Sofia: Academia Litterarum Bulgarica.

Vulpe, A. 1965. Zur mittleren Hallstattzeit in Rumänien (die Basarabi-Kultur). *Dacia* IX, 105-132.

Zaharia, E. 1965. Remarques sur le Hallstatt ancien de Transylvanie. Fouilles et trouvailles de Mediaş, 1958. *Dacia* N.S. IX, 83-104.

Sites and finds from the Early and Late Iron Age in the region of Kozloduy

Ventzislav Dintchev

(summary)

This article is a result of a field survey held in 1985 under the supervision of Assoc. Prof. Ivan Panayotov. I dedicate it to his memory.

The earliest materials were found in the localities of Kilera, Vratchanska funiya and Selishte (fig. 1.1; 2.5). The interesting vessel from the locality of Selishte has a rare form and proportions and fluted decoration (fig. 11). It may refer to the transition period or to the very beginning of the Early Iron Age (EIA), i.e. towards the end of the 13th – the beginning of the 11th c. BC. The fragments from the localities of Kilera and Vratchanska funiya can be dated to the 11th–9th c. BC. Some derive from vessels typical for the beginning of the EIA in the whole Carpathian–Balkan zone (fig. 2.1, 2; 4.1-6), others have the closest parallels among the pottery of the culture Insula Banului (fig. 2.4, 8.1), or among the pottery of the so-called cultural group Virtop in Oltenia (fig. 3.4-10). The local cultural formation from the beginning of the EIA demonstrates through its pottery characteristics that relate to both – the local Late Bronze Age heritage and to the North Balkan cultural circle of fluted pottery.

The shape and decoration of the cup (fig. 10) from the locality Kazana (fig. 1.4) suggests a date in the 9th–8th c. BC. It has analogies in different directions, thus indicating that in the middle of the EIA the area of modern Kozloduy was part of a broad general development aiming at a certain unification of the material culture.

The bowl with a strongly curved and everted mouth (fig. 9) from the locality Saltirov vodopoy (fig. 1.3) may be dated to the 7th – the beginning of the 6th c. BC. Its form and decoration is almost identical to vessels from the necropolis of Basarabi and other sities of the eponymous culture in Oltenia and Banat. It is a rare example of decoration in the genuine "Basarabi" style from modern Bulgaria.

The most significant among the five registered EIA sites is the settlement in the locality of Kilera (fig. 1.1). It is probably related to a synchronous necropolis discovered by chance in the 1960s. Another EIA settlement was probably located on the bank of the Danube, now under the eastern part of the modern town of Kozloduy (fig. 1.4). The type of ves-

sel and its degree of preservation from the locality Selishte (fig. 11) points to the existense of a flat necropolis there (fig. 1.5). The materials from the other two sites are scarce. The hypothesis, that vessels with decorated inner surface (fig. 9) were intended for burial gifts, identifies a possible necropolis in the locality of Saltirov vodopoy, too (fig. 1.3).

During the Late Iron Age (LIA) the settlement centre in the locality of Kilera was certainly occupied (fig. 1.1). The pottery from this site (fig. 6. 7) does not differ from the Thracian ceramics known from other sites. The site in the locality Zlatnata (fig. 1.6) is also associated with the LIA. The hand-made bowl (fig. 12) is an imitation of an wheel made LIA-type vessel, thus it could be dated in the 4th–3th c. BC. Most probably there was a necropolis in the locality of Zlatnata.